

Zbiór Orzeczeń

WYROK TRYBUNAŁU (wielka izba)

z dnia 3 marca 2020 r. *

Odesłanie prejudycjalne – Ochrona konsumentów – Dyrektywa 93/13/EWG – Nieuczciwe warunki w umowach konsumenckich – Umowa o kredyt hipoteczny – Zmienna stopa procentowa – Wskaźnik referencyjny dla kredytów hipotecznych oferowanych przez kasy oszczędnościowe – Wskaźnik wynikający z przepisu wykonawczego lub administracyjnego – Jednostronne wprowadzenie takiego warunku przez przedsiębiorcę – Przeprowadzana przez sąd krajowy kontrola wymogu przejrzystości – Konsekwencje stwierdzenia nieuczciwego charakteru warunku

W sprawie C-125/18

mającej za przedmiot wniosek o wydanie, na podstawie art. 267 TFUE, orzeczenia w trybie prejudycjalnym, złożony przez Juzgado de Primera Instancia n° 38 de Barcelona (sąd pierwszej instancji nr 38 w Barcelonie, Hiszpania) postanowieniem z dnia 16 lutego 2018 r., które wpłynęło do Trybunału w tym samym dniu, w postępowaniu:

Marc Gómez del Moral Guasch

przeciwko

Bankia SA,

TRYBUNAŁ (wielka izba),

w składzie: K. Lenaerts, prezes, R. Silva de Lapuerta, wiceprezes, J.C. Bonichot, A. Arabadjiev, E. Regan, M. Safjan i S. Rodin (sprawozdawca), prezesi izb, L. Bay Larsen, T. von Danwitz, D. Šváby, F. Biltgen, K. Jürimäe i C. Lycourgos, sędziowie,

rzecznik generalny: M. Szpunar,

sekretarz: L. Carrasco Marco, administratorka,

uwzględniając pisemny etap postępowania i po przeprowadzeniu rozprawy w dniu 25 lutego 2019 r.,

rozważywszy uwagi, które przedstawili:

- w imieniu M. Gómeza del Morala Guascha – J.M. Erausquin Vázquez, A. Benavente Antolín, M. Ortiz Pérez oraz S. Moreno de Lamo, abogados,
- w imieniu Bankia SA – R. Fernández-Aceytuno Sáenz de Santamaría, F. Manzanedo González, M. Muñoz García-Liñán, V. Rodríguez de Vera Casado, L. Briones Bori oraz A. Fernández García, abogados,

* Język postępowania: hiszpański.

- w imieniu rządu hiszpańskiego – M.J. García-Valdecasas Dorrego oraz M.J. Rodríguez de la Rúa Puig, w charakterze pełnomocników,
- w imieniu rządu Zjednoczonego Królestwa – S. Brandon, w charakterze pełnomocnika, którego wspierał A. Howard, barrister,
- w imieniu Komisji Europejskiej – N. Ruiz García, J. Baquero Cruz oraz C. Valero, w charakterze pełnomocników,

po zapoznaniu się z opinią rzecznika generalnego na posiedzeniu w dniu 10 września 2019 r.,

wydaje następujący

Wyrok

- 1 Niniejszy wniosek o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym dotyczy wykładni dyrektywy Rady 93/13/EWG z dnia 5 kwietnia 1993 r. w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich (Dz.U. 1993, L 95, s. 29 – wyd. spec. w jęz. polskim, rozdz. 15, t. 2, s. 288; sprostowanie Dz.U. 2016, L 276, s. 17), a w szczególności art. 1 ust. 2, art. 4 ust. 2, art. 6 ust. 1, art. 7 ust. 1 i art. 8 tej dyrektywy.
- 2 Wniosek ten został złożony w ramach sporu Marca Gómeza del Morala Guascha ze spółką Bankia SA w przedmiocie zamieszczonego w zawartej między tymi stronami umowie o kredyt warunku dotyczącego zmiennej stopy procentowej o charakterze wynagrodzenia.

Ramy prawne

Prawo Unii

- 3 W motywie dwudziestym czwartym dyrektywy 93/13 wskazano, że „sądy i organy administracyjne państw członkowskich muszą mieć do swojej dyspozycji stosowne i skuteczne środki zapobiegające stałemu [dalszemu] stosowaniu nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich”.
- 4 Artykuł 1 ust. 2 tej dyrektywy stanowi:

„Warunki umowy odzwierciedlające [bezwzględnie] obowiązujące przepisy ustawowe lub wykonawcze oraz postanowienia lub zasady konwencji międzynarodowych, których stroną są państwa członkowskie lub [Unia Europejska], zwłaszcza w dziedzinie transportu, nie będą podlegały przepisom niniejszej dyrektywy”.
- 5 Artykuł 4 rzeczonej dyrektywy stanowi:

„1. Nie naruszając przepisów art. 7, nieuczciwy charakter warunków umowy jest określany z uwzględnieniem rodzaju towarów lub usług, których umowa dotyczy, i z odniesieniem, w momencie zawarcia umowy, do wszelkich okoliczności związanych z zawarciem umowy oraz do innych warunków tej umowy lub innej umowy, od której ta jest zależna.

2. Ocena nieuczciwego charakteru warunków nie dotyczy ani określenia głównego przedmiotu umowy, ani relacji ceny i wynagrodzenia do dostarczonych w zamian towarów lub usług, o ile warunki te zostały wyrażone prostym i zrozumiałym językiem”.

6 Zgodnie z art. 5 tej dyrektywy:

„W przypadku umów, w których wszystkie lub niektóre z przedstawianych konsumentowi warunków wyrażone są na piśmie, warunki te muszą zawsze być sporządzone prostym i zrozumiałym językiem. Wszelkie wątpliwości co do treści warunku należy interpretować na korzyść konsumenta [...]”.

7 Artykuł 6 ust. 1 dyrektywy 93/13 stanowi:

„Państwa członkowskie stanowią, że na mocy prawa krajowego nieuczciwe warunki w umowach zawieranych przez sprzedawców lub dostawców z konsumentami nie będą wiążące dla konsumenta, a umowa w pozostałej części będzie nadal obowiązywała strony, jeżeli jest to możliwe po wyłączeniu z niej nieuczciwych warunków”.

8 Zgodnie z art. 7 ust. 1 tej dyrektywy:

„Zarówno w interesie konsumentów, jak i konkurentów państwa członkowskie zapewnią stosowne i skuteczne środki mające na celu zapobieganie stałemu [dalszemu] stosowaniu nieuczciwych warunków w umowach zawieranych przez sprzedawców i dostawców z konsumentami”.

9 Artykuł 8 rzeczonyj dyrektywy stanowi:

„W celu zapewnienia wyższego stopnia ochrony konsumenta państwa członkowskie mogą przyjąć lub utrzymać bardziej rygorystyczne przepisy prawne, zgodne z traktatem w dziedzinie objętej niniejszą dyrektywą”.

10 Załącznik do dyrektywy 93/13 zawierający przykładowy wykaz warunków, które mogą być uznane za nieuczciwe, ma następujące brzmienie:

„1. Warunki, których celem lub skutkiem jest:

[...]

- l) możliwość ustalania ceny towaru w momencie dostawy lub umożliwienie sprzedawcy towarów lub dostawcy usług podwyższenia cen bez zapewnienia konsumentowi prawa do unieważnienia umowy, jeśli w obu przypadkach cena jest zbyt wysoka w stosunku do cen obowiązujących w chwili składania zamówienia;

[...]

2. Zakres lit. g), j) i l)

[...]

- c) Nie stosuje się lit. g), j) i l) do:

- transakcji w obrocie papierami wartościowymi, instrumentami finansowymi lub innymi produktami lub usługami, których cena związana jest ze zmianami notowań giełdowych indeksu lub stopy rynku finansowego, nad którymi sprzedawca czy też dostawca nie ma żadnej kontroli;

[...]

- d) Stosowanie lit. l) nie narusza warunków indeksacji cen, o ile jest to zgodne z prawem, pod warunkiem że zostanie jasno przedstawiona metoda, według której następują zmiany cen”.

Prawo hiszpańskie

- 11 Artykuł 1303 Código Civil (hiszpańskiego kodeksu cywilnego) stanowi:

„W przypadku stwierdzenia nieważności zobowiązania strony umowy zobowiązane są wzajemnie do zwrotu rzeczy, które stanowiły przedmiot umowy, wraz z ich pożytkami, oraz ceny wraz z odsetkami, z zastrzeżeniem postanowień kolejnych artykułów”.

- 12 Drugi przepis dodatkowy Orden del Ministerio de la Presidencia, sobre transparencia de las condiciones financieras de los préstamos hipotecarios (rozporządzenia ministra prezydencji w sprawie przejrzystości warunków finansowych kredytów hipotecznych) z dnia 5 maja 1994 r. (BOE nr 112 z dnia 11 maja 1994 r., s. 14444), zmienionego rozporządzeniem z dnia 27 października 1995 r. (BOE nr 261 z dnia 1 listopada 1995 r., s. 31794) (zwanego dalej „rozporządzeniem z dnia 5 maja 1994 r.”) stanowił:

„Na podstawie sprawozdania [Dirección General del Tesoro y Política Financiera (dyrekcji generalnej ds. skarbu i polityki finansowej, Hiszpania)] bank centralny Hiszpanii określa w drodze okólnika wszystkie oficjalne wskaźniki lub stopy referencyjne, jakie mogą być stosowane przez podmioty, do których odnosi się art. 1.1, do kredytów hipotecznych o zmiennej stopie procentowej, i regularnie publikuje ich wartość”.

- 13 Real Decreto Legislativo 1/2007 por el que se aprueba el texto refundido de la Ley General para la Defensa de los Consumidores y Usuarios y otras leyes complementarias (królewski dekret ustawodawczy 1/2007 zatwierdzający tekst jednolity ustawy powszechnej o ochronie konsumentów i użytkowników oraz innych ustaw pomocniczych) z dnia 16 listopada 2007 r. (BOE nr 287 z dnia 30 listopada 2007 r., s. 49181, zwanego dalej „królewskim dekretem ustawodawczym 1/2007”), stanowi w art. 8, zatytułowanym „Prawa podstawowe konsumentów i użytkowników”:

„Przysługujące konsumentom i użytkownikom prawa podstawowe są następujące:

[...]

- b) Ochrona słuszných interesów gospodarczych i społecznych; w szczególności przed nieuczciwymi praktykami handlowymi i zawieraniem nieuczciwych warunków w umowach.

[...]”.

- 14 Zgodnie z art. 60 królewskiego dekretu ustawodawczego 1/2007, zatytułowanym „Informacje udzielane przed zawarciem umowy”:

„1. Zanim konsument i użytkownik zostanie związany daną umową lub ofertą, przedsiębiorca prostym i zrozumiałym językiem musi mu udzielić istotnych, dokładnych i wystarczających informacji na temat najważniejszych cech umowy, w szczególności na temat jej warunków prawnych i ekonomicznych, jeżeli nie wynikają one już z okoliczności.

[...]”.

- 15 Na podstawie art. 80 królewskiego dekretu ustawodawczego 1/2007, zatytułowanego „Wymogi dotyczące warunków, które nie zostały indywidualnie wynegocjowane”:

„1. W umowach z konsumentami i użytkownikami zawierających warunki, które nie zostały indywidualnie wynegocjowane, w tym umowach zawartych przez administrację publiczną oraz podmioty i przedsiębiorstwa od nich zależne, warunki te muszą spełniać następujące wymogi:

[...]

c) dobra wiara i sprawiedliwa równowaga pomiędzy prawami i obowiązkami stron, co w każdym wypadku wyklucza posługiwanie się nieuczciwymi warunkami.

[...]”.

- 16 Artykuł 82 królewskiego dekretu ustawodawczego 1/2007, zatytułowany „Pojęcie nieuczciwych warunków”, stanowi:

„1. Za nieuczciwe uznaje się wszelkie warunki umowy, które nie były indywidualnie negocjowane, oraz wszelkie praktyki, na które nie została wyrażona wyraźna zgoda, a które wbrew wymogom dobrej wiary powodują znaczącą nierównowagę wynikających z umowy praw i obowiązków stron, ze szkodą dla konsumenta i użytkownika.

[...]”.

- 17 Artykuł 27 Orden EHA/2899/2011 de transparencia y protección del cliente de servicios bancarios (rozporządzenia ministerstwa ds. gospodarki i finansów EHA/2899/2011 w sprawie przejrzystości i ochrony użytkowników usług bankowych) z dnia 28 października 2011 r. (BOE nr 261 z dnia 29 października 2011 r., s. 113242), stanowi w ust. 1 lit. a):

„1. Do celów stosowania przez podmioty udzielające kredytów, na warunkach określonych w niniejszym rozporządzeniu, co miesiąc publikuje się następujące oficjalne stopy procentowe:

a) średnią stopę dla kredytów hipotecznych oferowanych przez instytucje kredytowe w Hiszpanii na okres dłuższy niż trzy lata na zakup lokalu mieszkalnego na warunkach rynkowych”.

- 18 Ley 14/2013 de apoyo a los emprendedores y su internacionalización (ustawa 14/2013 o wspieraniu przedsiębiorców i ich internacjonalizacji) z dnia 27 września 2013 r. (BOE nr 233 z dnia 28 września 2013 r., s. 78787) w swym piętnastym przepisie dodatkowym określa, że wycofane stopy procentowe, o których mowa w ust. 1 tego przepisu, w tym wskaźnik oparty na średniej stopie procentowej dla kredytów hipotecznych oferowanych przez hiszpańskie kasy oszczędnościowe (zwany dalej „IRPH hiszpańskich kas oszczędnościowych”), zostają zamienione na zastępczą stopę lub zastępczy wskaźnik referencyjny przewidziany w umowie, oraz że w przypadku braku umownej stopy zastępczej stopę zastępczą stanowi „oficjalna stopa procentowa zwana »średnią stopą dla kredytów hipotecznych oferowanych przez instytucje kredytowe w Hiszpanii na okres dłuższy niż trzy lata na zakup lokalu mieszkalnego na warunkach rynkowych«, powiększona o marżę odpowiadającą średniej arytmetycznej różnicy między wycofaną stopą a stopą wspomnianą powyżej, obliczonych na podstawie informacji dostępnych między dniem zawarcia umowy a dniem, w którym dana stopa została rzeczywiście zastąpiona”.

Postępowanie główne i pytania prejudycjalne

- 19 W dniu 19 lipca 2001 r. M. Gómez del Moral Guasch zawarł z będącym instytucją bankową poprzednikiem Bankii umowę o kredyt hipoteczny w wysokości 132 222,66 EUR, przeznaczony na sfinansowanie zakupu lokalu mieszkalnego.
- 20 Punkt 3a tej umowy, zatytułowany „Zmienna stopa procentowa”, zawiera postanowienie, zgodnie z którym stopa procentowa podlegająca zapłacie przez konsumenta podlega zmianom w zależności od IRPH hiszpańskich kas oszczędnościowych (zwane dalej „spornym warunkiem umowy”). Ów sporny warunek umowy jest sformułowany w następujący sposób:

„Uzgodniona stopa procentowa będzie ustalana na okresy sześciomiesięczne, licząc od dnia podpisania umowy, przy czym w ciągu pierwszych sześciu miesięcy będzie obowiązywała stopa określona w trzecim postanowieniu finansowym. W kolejnych okresach sześciomiesięcznych będzie miała zastosowanie oficjalna średnia stopa procentowa dla kredytów hipotecznych oferowanych przez kasy oszczędnościowe na okres co najmniej trzech lat na zakup lokali mieszkalnych na warunkach rynkowych obowiązująca w chwili aktualizacji, publikowana okresowo przez bank centralny Hiszpanii w *Boletín Oficial del Estado* w odniesieniu do mieszkaniowych kredytów hipotecznych ze zmiennym oprocentowaniem, zaokrąglona w górę do jednej czwartej punktu procentowego, powiększona o 0,25 punktu procentowego”.
- 21 Marc Gómez del Moral Guasch wniósł do Juzgado de Primera Instancia n° 38 de Barcelona (sądu pierwszej instancji nr 38 w Barcelonie, Hiszpania) pozew, w którym domaga się stwierdzenia nieważności tego warunku ze względu na jego podnoszony nieuczciwy charakter.
- 22 Sąd odsyłający zauważył przede wszystkim, że indeksacja zmiennych odsetek kredytu hipotecznego obliczona w oparciu o IRPH hiszpańskich kas oszczędnościowych jest mniej korzystna niż indeksacja obliczona w oparciu o średnią stopę procentową kredytów w strefie euro oferowanych przez jeden bank innemu bankowi (zwaną dalej „stopą Euribor”), która jest wykorzystywana w odniesieniu do 90% kredytów hipotecznych. Stosowanie wskaźnika IRPH hiszpańskich kas oszczędnościowych powoduje dodatkowy koszt rzędu 18 000–21 000 EUR dla pojedynczego kredytu.
- 23 Sąd odsyłający zmierza następnie do ustalenia, czy okoliczność, że IRPH hiszpańskich kas oszczędnościowych jest wskaźnikiem uregulowanym, skutkuje tym, że wyjątek przewidziany w art. 1 ust. 2 dyrektywy 93/13 powinien mieć zastosowanie, nawet jeśli strony umowy kredytowej podlegają temu wskaźnikowi w wyniku zastosowania warunku tej umowy.
- 24 Co więcej, sąd odsyłający zastanawia się, czy konsument powinien zostać powiadomiony o metodzie obliczania wskaźnika referencyjnego a także o jego zmianach w przeszłości w celu umożliwienia oceny kosztu finansowego zaciągniętego kredytu. W tym względzie sąd odsyłający podnosi, że w celu zapewnienia wyższego poziomu ochrony konsumentów niż poziom przewidziany w tej dyrektywie wyłączenie wynikające z art. 4 ust. 2 dyrektywy 93/13 nie zostało transponowane do hiszpańskiego porządku prawnego.
- 25 Ponadto sąd odsyłający dąży do ustalenia, czy – w przypadku, gdyby sporny warunek umowy był niezgodny z prawem Unii – zastąpienie IRPH hiszpańskich kas oszczędnościowych stopą Euribor lub zwrot jedynie pożyczonego kapitału bez zapłaty odsetek byłyby zgodne z dyrektywą 93/13.

26 W tych okolicznościach Juzgado de Primera Instancia n° 38 de Barcelona (sąd pierwszej instancji nr 38 w Barcelonie) postanowił zawiesić postępowanie i zwrócić się do Trybunału z następującymi pytaniami prejudycjalnymi:

- „1) Czy [IRPH hiszpańskich kas oszczędnościowych] powinien podlegać ochronie sądowej, w tym sensie, że sąd powinien zbadać, czy wskaźnik ten jest zrozumiały dla konsumenta, bez względu na fakt, iż wskaźnik ten podlega uregulowaniu w przepisach wykonawczych lub administracyjnych, ponieważ przypadek taki nie został przewidziany w art. 1 ust. 2 dyrektywy 93/13, gdyż nie chodzi tu o warunek obowiązkowy, lecz o zmienne odsetki stanowiące wynagrodzenie, postanowienie w przedmiocie których jest opcjonalnie zawierane w umowie przez przedsiębiorcę?
- 2a) Czy zgodnie z art. 4 ust. 2 dyrektywy 93/13, nietransponowanej do hiszpańskiego porządku prawnego, sprzeczne z dyrektywą 93/13 oraz jej art. 8 jest powoływanie się przez hiszpański sąd na przepis art. 4 ust. 2 wspomnianej dyrektywy oraz jego stosowanie, jeżeli nie został on transponowany do hiszpańskiego porządku prawnego zgodnie z wolą prawodawcy, który miał na celu zapewnienie pełnej ochrony wszystkich warunków, które przedsiębiorca mógłby zapisać w umowie zawartej z konsumentami, w tym dotyczących głównego przedmiotu umowy, nawet gdyby zostały one sporządzone prostym i zrozumiałym językiem?
- 2b) W każdym wypadku – czy dla zrozumienia mającego zasadnicze znaczenie warunku, a mianowicie dotyczącego wskaźnika IRPH [hiszpańskich kas oszczędnościowych], konieczne jest przeprowadzenie działań informacyjnych lub promocyjnych dotyczących poniższych faktów lub danych bądź któregoś z nich?
 - i) Wyjaśnienie, w jaki sposób jest obliczana stopa referencyjna, to znaczy poinformowanie, że powyższy wskaźnik obejmuje prowizje oraz pozostałe koszty związane z odsetkami nominalnymi, że jest to prosta średnia nieważona, że przedsiębiorca musi wiedzieć i poinformować o konieczności skorygowania tego wskaźnika o ujemny spread oraz że przekazane dane nie są udostępniane publicznie, w odróżnieniu od innej powszechnie stosowanej stopy procentowej, [stopy Euribor].
 - ii) Wyjaśnienie, w jaki sposób powyższy wskaźnik zmieniał się w przeszłości oraz jak może zmieniać się w przyszłości, poprzez poinformowanie konsumenta i przedstawienie mu wykresów wyjaśniających mu prostym i zrozumiałym językiem wahań tej konkretnej stopy procentowej w odniesieniu do [stopy Euribor], zazwyczaj stosowanej w przypadku kredytów hipotecznych.
- 2c) Na wypadek stwierdzenia przez Trybunał, że to do sądu odsyłającego należy zbadanie nieuczciwego charakteru warunków umownych oraz ustalenie wszystkich skutków, jakie mogą zostać wyprowadzone z tego faktu zgodnie z prawem krajowym, sąd odsyłający zwraca się do Trybunału z pytaniem, czy brak udzielenia informacji w powyższym zakresie nie powodowałby braku zrozumienia warunku ze względu na jego niejasny dla przeciętnego konsumenta charakter (art. 4 ust. 2 dyrektywy 93/13), czy też brak udzielenia tej informacji wiązałby się ze stosowaniem przez przedsiębiorcę wobec konsumenta nieuczciwych praktyk, w związku z czym gdyby konsument został należycie poinformowany, nie wyraziłby zgody na zastosowanie wskaźnika IRPH [hiszpańskich kas oszczędnościowych] jako wskaźnika referencyjnego w odniesieniu do swojego kredytu?
- 3) W przypadku stwierdzenia nieważności wskaźnika IRPH [hiszpańskich kas oszczędnościowych] który z dwóch skutków przedstawionych poniżej byłby, w przypadku braku uzgodnień umownych w tym zakresie lub gdyby okazały się one bardziej niekorzystne dla konsumenta, zgodny z art. 6 ust. 1 oraz art. 7 ust. 1 dyrektywy 93/13?
 - i) zmiana umowy polegająca na zastosowaniu zwyczajowego wskaźnika zastępczego – [stopy Euribor], gdyż chodzi tu o umowę związaną w głównej mierze z interesem [korzystnym dla] podmiotu [udzielającego kredytów] [mającego status] przedsiębiorcy;

- ii) zaprzestanie naliczania odsetek, przy utrzymaniu w mocy jedynie obowiązku zwrotu pożyczonego kapitału przez kredytobiorcę lub dłużnika w terminie określonym w umowie”.

W przedmiocie pytań prejudycjalnych

W przedmiocie pytania pierwszego

- 27 Na wstępie należy przypomnieć, że zgodnie z utrwalonym orzecznictwem w ramach ustanowionej w art. 267 TFUE procedury współpracy między sądami krajowymi a Trybunałem do tego ostatniego należy udzielenie sądowi krajowemu użytecznej odpowiedzi, która umożliwi mu rozstrzygnięcie zawisłego przed nim sporu. Mając to na uwadze, Trybunał powinien w razie potrzeby przeformułować przedłożone mu pytania (wyrok z dnia 7 sierpnia 2018 r., *Smith*, C-122/17, EU:C:2018:631, pkt 34).
- 28 W tym zakresie nie ma wątpliwości, że pytanie pierwsze dotyczy IRPH hiszpańskich kas oszczędnościowych jako takiego. Jednakże w celu udzielenia sądowi odsyłającemu użytecznej odpowiedzi należy rozumieć to pytanie w ten sposób, że sąd odsyłający zmierza w nim do ustalenia, czy art. 1 ust. 2 dyrektywy 93/13 należy interpretować w ten sposób, iż z zakresu zastosowania tej dyrektywy jest wyłączony warunek umowy o kredyt hipoteczny zawartej między konsumentem a przedsiębiorcą, przewidujący, że stopa procentowa mająca zastosowanie do kredytu jest oparta na jednym z oficjalnych i przewidzianych w uregulowaniach krajowych wskaźników referencyjnych, jakie mogą być stosowane przez instytucje kredytowe do kredytów hipotecznych.
- 29 Zgodnie z wyżej wskazanym przepisem warunki umowy odzwierciedlające bezwzględnie obowiązujące przepisy ustawowe lub wykonawcze nie podlegają przepisom dyrektywy 93/13.
- 30 Powyższy przepis ustanawia zatem wyłączenie tych warunków umowy z zakresu stosowania dyrektywy 93/13, przy czym owo wyłączenie podlega wykładni ścisłej (zob. podobnie wyrok z dnia 20 września 2017 r., *Andriuc i in.*, C-186/16, EU:C:2017:703, pkt 27, 31 i przytoczone tam orzecznictwo).
- 31 Zastosowanie tego wyłączenia wymaga spełnienia dwóch przesłanek: po pierwsze, warunek umowny powinien odzwierciedlać przepis ustawowy lub wykonawczy, a po drugie, przepis ten powinien mieć charakter bezwzględnie wiążący (wyroki: z dnia 10 września 2014 r., *Kušionová*, C-34/13, EU:C:2014:2189, pkt 78; a także z dnia 20 września 2017 r., *Andriuc i in.*, C-186/16, EU:C:2017:703, pkt 28).
- 32 Trybunał orzekł, że aby stwierdzić, czy przesłanki te są spełnione, sąd krajowy musi ustalić, czy dany warunek umowny odzwierciedla przepisy prawa krajowego, które znajdują zastosowanie w sposób bezwzględnie wiążący wobec stron umowy niezależnie od ich wyboru, czy też przepisy mające charakter dyspozytywny, a więc mające zastosowanie w braku odmiennych ustaleń między stronami w tym zakresie (wyroki: z dnia 21 marca 2013 r., *RWE Vertrieb*, C-92/11, EU:C:2013:180, pkt 26; z dnia 10 września 2014 r., *Kušionová*, C-34/13, EU:C:2014:2189, pkt 79; a także z dnia 20 września 2017 r., *Andriuc i in.*, C-186/16, EU:C:2017:703, pkt 29, 30).
- 33 W niniejszej sprawie z dokonanego przez sąd odsyłający opisu uregulowań krajowych mających zastosowanie w postępowaniu głównym wynika, że uregulowanie to nie obejmowało obowiązku ustanowienia w warunkach wynagrodzenia zawartych w umowach o kredyt hipoteczny stosowania jednego z sześciu oficjalnych wskaźników przewidzianych w circular 8/1990 del Banco de España, a entidades de crédito, sobre transparencia de las operaciones y protección de la clientela (skierowanego do instytucji kredytowych przez bank centralny Hiszpanii okólnika 8/1990 w sprawie przejrzystości transakcji i ochrony klientów) z dnia 7 września 1990 r., (BOE nr 226 z dnia 20 września 1990 r., s. 27498), w brzmieniu mającym zastosowanie do sporu rozpatrywanego w postępowaniu głównym (zwanego dalej „okólnikiem 8/1990”).

- 34 W tym względzie, jak zauważył zasadniczo rzecznik generalny w pkt 78–83 opinii, okazuje się – z zastrzeżeniem dokonania przez sąd odsyłający ustaleń – że w rozporządzeniu z dnia 5 maja 1994 r. nie wprowadzono obowiązku stosowania w odniesieniu do kredytów o zmiennej stopie procentowej któregoś z oficjalnych wskaźników referencyjnych, w tym wskaźnika IRPH hiszpańskich kas oszczędnościowych, ale porzeczano na określeniu wymogów, jakie powinny spełniać „wskaźniki lub stopy referencyjne”, aby mogły one być stosowane przez instytucje kredytowe.
- 35 Wobec tego, z zastrzeżeniem dokonania przez sąd odsyłający ewentualnych ustaleń – spółka Bankia miała, jak wynika z pkt 3a ust. 1 lit. d) załącznika II do rozporządzenia z dnia 5 maja 1994 r., możliwość określenia zmiennej stopy procentowej „w jakikolwiek inny sposób, o ile jest ona jasna, konkretna, zrozumiała dla kredytobiorcy i zgodna z prawem”.
- 36 W konsekwencji odesłanie w spornym warunku umowy do wskaźnika IRPH hiszpańskich kas oszczędnościowych w celu obliczenia odsetek należnych w ramach umowy będącej przedmiotem postępowania głównego nie wynika z bezwzględnie obowiązującego przepisu ustawowego lub wykonawczego w rozumieniu orzecznictwa przypomnianego w pkt 31 i 32 niniejszego wyroku. Z zastrzeżeniem dokonania ustaleń przez sąd odsyłający warunek ten jest zatem objęty zakresem zastosowania dyrektywy.
- 37 W związku z powyższym na pytanie pierwsze należy udzielić odpowiedzi, że art. 1 ust. 2 dyrektywy 93/13 należy interpretować w ten sposób, iż warunek umowy o kredyt hipoteczny zawartej między konsumentem a przedsiębiorcą, przewidujący, że stopa procentowa mająca zastosowanie do kredytu jest oparta na jednym z oficjalnych i przewidzianych w uregulowaniach krajowych wskaźników referencyjnych, jakie mogą być stosowane przez instytucje kredytowe do kredytów hipotecznych, wchodzi w zakres stosowania tej dyrektywy, jeżeli uregulowania te nie przewidują ani obowiązkowego stosowania owego wskaźnika niezależnie od wyboru dokonanego przez te strony, ani jego uzasadnionego dyspozytywnym charakterem stosowania w braku odmiennych ustaleń między tymi samymi stronami.

W przedmiocie pytania drugiego lit. a)

- 38 Poprzez pytanie drugie lit. a) sąd odsyłający dąży do ustalenia, czy dyrektywę 93/13, a w szczególności jej art. 8, należy interpretować w ten sposób, że stoi ona na przeszkodzie temu, aby sąd państwa członkowskiego mógł zastosować art. 4 ust. 2 tej dyrektywy w celu odstąpienia od kontroli potencjalnie nieuczciwego charakteru warunku umownego wyrażonego prostym i zrozumiałym językiem oraz dotyczącego głównego przedmiotu umowy, w sytuacji gdy wskazany przepis nie został transponowany do krajowego porządku prawnego tego państwa członkowskiego.
- 39 Z wyjaśnień zawartych w postanowieniu odsyłającym w odniesieniu do pytania drugiego wynika jednak, że w pierwszej części tego pytania sąd odsyłający zastanawia się w szczególności nad możliwością skontrolowania przez sąd krajowy, nawet w braku transpozycji art. 4 ust. 2 dyrektywy 93/13 do prawa krajowego, czy warunek taki jak sporny warunek umowy spełnia ustanowiony w tej dyrektywie wymóg przejrzystości.
- 40 W niniejszej sprawie na wstępie należy stwierdzić, że sąd odsyłający zadał pytanie drugie lit. a) w oparciu o założenie, iż brak jest transpozycji art. 4 ust. 2 dyrektywy 93/13 do hiszpańskiego porządku prawnego.
- 41 Bankia i rząd hiszpański utrzymują ze swej strony, że Tribunal Supremo (sąd najwyższy, Hiszpania) w wyrokach 406/2012 z dnia 18 czerwca 2012 r. (ES:TS:2012:5966) i 241/2013 z dnia 9 maja 2013 r. (ES:TS:2013:1916) zauważył, iż hiszpański ustawodawca dokonał transpozycji art. 4 ust. 2 dyrektywy 93/13 do prawa krajowego w drodze Ley 7/1998 sobre condiciones generales de la contratación (ustawy 7/1998 o ogólnych warunkach umownych) z dnia 13 kwietnia 1998 r. (BOE nr 89 z dnia

14 kwietnia 1998 r., s. 12304). Z wyroków tych wynika, po pierwsze, że sformułowanie „właściwa równowaga świadczeń wzajemnych”, które figurowało w hiszpańskim ustawodawstwie obowiązującym przed przyjęciem dyrektywy 93/13, zostało w celu ograniczenia kontroli dotyczącej potencjalnie nieuczciwego charakteru warunku umownego zastąpione sformułowaniem „istotna nierównowaga między prawami a zobowiązaniami”, po drugie, że cena i równowaga świadczeń we właściwym tego słowa znaczeniu nie mogą być przedmiotem kontroli, a po trzecie, że istotne elementy umowy, choć są wykluczone z zakresu kontroli merytorycznej, to jednak mogą być przedmiotem kontroli dotyczącej kryterium sposobu zamieszczenia ich w umowie i przejrzystości.

- 42 Jednakże, z uwagi na zawarte w pkt 39 niniejszego wyroku uściślenie zakresu pytania drugiego lit. a), nie ma potrzeby orzekania w przedmiocie skutecznej transpozycji art. 4 ust. 2 dyrektywy 93/13 do hiszpańskiego porządku prawnego.
- 43 Należy bowiem przypomnieć, że zgodnie z utrwalonym orzecznictwem system ochrony ustanowiony w dyrektywie 93/13 opiera się na założeniu, że konsument jest stroną słabszą niż przedsiębiorca, zarówno pod względem siły negocjacyjnej, jak i ze względu na stopień poinformowania, i w związku z tym godzi się on na postanowienia sformułowane wcześniej przez przedsiębiorcę, nie mając wpływu na ich treść (zob. w szczególności wyroki: z dnia 3 czerwca 2010 r., Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Madrid, C-484/08, EU:C:2010:309, pkt 27 i przytoczone tam orzecznictwo; a także z dnia 26 marca 2019 r., Abanca Corporación Bancaria i Bankia, C-70/17 i C-179/17, EU:C:2019:250, pkt 49).
- 44 Ze względu na to gorsze położenie dyrektywa 93/13 zobowiązuje państwa członkowskie do ustanowienia mechanizmu zapewniającego, by wszelkie warunki umowne, które nie były indywidualnie negocjowane, mogły zostać poddane kontroli do celów oceny ich ewentualnie nieuczciwego charakteru. W tym zakresie do sądu krajowego należy ustalenie, przy uwzględnieniu kryteriów określonych w art. 3 ust. 1 i art. 5 dyrektywy 93/13, czy w świetle konkretnych okoliczności danego przypadku taki warunek spełnia ustanowione w tej dyrektywie wymogi dobrej wiary, równowagi i przejrzystości (zob. podobnie wyroki: z dnia 21 marca 2013 r., RWE Vertrieb, C-92/11, EU:C:2013:180, pkt 42–48; z dnia 30 kwietnia 2014 r., Kásler i Káslerné Rábai, C-26/13, EU:C:2014:282, pkt 40; z dnia 26 marca 2019 r., Abanca Corporación Bancaria i Bankia, C-70/17 i C-179/17, EU:C:2019:250, pkt 50).
- 45 Artykuł 4 ust. 2 dyrektywy 93/13 w związku z jej art. 8 zezwala państwom członkowskim na przewidzenie w przepisach dokonujących transpozycji tej dyrektywy, że „ocena nieuczciwego charakteru” nie będzie dotyczyła warunków, o których mowa w tym przepisie, o ile warunki te zostały wyrażone prostym i zrozumiałym językiem (zob. podobnie wyroki: z dnia 3 czerwca 2010 r., Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Madrid, C-484/08, EU:C:2010:309, pkt 32; z dnia 30 kwietnia 2014 r., Kásler i Káslerné Rábai, C-26/13, EU:C:2014:282, pkt 41).
- 46 Trybunał zaznaczył ponadto, że ten sam wymóg zredagowania w sposób jasny i zrozumiały widnieje w art. 5 dyrektywy 93/13, który przewiduje, iż warunki umowne muszą „zawsze” spełniać ten wymóg (zob. podobnie wyroki: z dnia 30 kwietnia 2014 r., Kásler i Káslerné Rábai, C-26/13, EU:C:2014:282, pkt 67, 68; a także z dnia 20 września 2017 r., Andriuc i in., C-186/16, EU:C:2017:703, pkt 43). Z powyższego wynika, że wskazany wymóg ma w każdym wypadku zastosowanie również w sytuacji, gdy dana klauzula objęta jest zakresem stosowania art. 4 ust. 2 wspomnianej dyrektywy i nawet jeśli dane państwo członkowskie nie dokonało transpozycji tego przepisu. Owego wymogu nie można zawęzić jedynie do zrozumiałości warunków pod względem formalnym i gramatycznym (wyrok z dnia 30 kwietnia 2014 r., Kásler i Káslerné Rábai, C-26/13, EU:C:2014:282, pkt 71).
- 47 Na pytanie drugie lit. a) należy zatem odpowiedzieć, że dyrektywę 93/13, a w szczególności jej art. 4 ust. 2 i art. 8, należy interpretować w ten sposób, iż sąd państwa członkowskiego jest zobowiązany do zbadania, czy warunek umowny dotyczący głównego przedmiotu umowy jest wyrażony w sposób prosty i zrozumiały, i to niezależnie od kwestii transpozycji art. 4 ust. 2 tej dyrektywy do porządku prawnego tego państwa członkowskiego.

W przedmiocie pytania drugiego lit. b) i c)

- 48 Poprzez pytanie drugie lit. b) i c) sąd odsyłający dąży w istocie do ustalenia, czy dyrektywę 93/13, a w szczególności jej art. 4 ust. 2 i art. 5, należy interpretować w ten sposób, że w celu spełnienia wymogu przejrzystości warunku umownego w ramach umowy o kredyt hipoteczny określającego zmienną stopę procentową, której sposób obliczania jest uważany za złożony dla przeciętnego konsumenta, przedsiębiorca powinien przekazać konsumentowi informacje dotyczące metody obliczania wskaźnika, na podstawie którego obliczana jest wspomniana stopa procentowa, a także sposobu, w jaki może on zmieniać się w przyszłości.
- 49 W tym względzie, jak wskazał rzecznik generalny w pkt 106–109 opinii, zgodnie z utrwalonym orzecznictwem Trybunału dotyczącym wymogu przejrzystości poinformowanie przed zawarciem umowy o warunkach umownych i skutkach owego zawarcia ma fundamentalne znaczenie dla konsumenta. To w szczególności na podstawie tej informacji konsument podejmuje decyzję, czy zamierza w umowie związać się warunkami sformułowanymi uprzednio przez przedsiębiorcę (wyroki: z dnia 21 marca 2013 r., RWE Vertrieb, C-92/11, EU:C:2013:180, pkt 44; z dnia 30 kwietnia 2014 r., Kásler i Káslerné Rábai, C-26/13, EU:C:2014:282, pkt 70; z dnia 21 grudnia 2016 r., Gutiérrez Naranjo i in., C-154/15, C-307/15 i C-308/15, EU:C:2016:980, pkt 50; a także z dnia 20 września 2017 r., Andriuc i in., C-186/16, EU:C:2017:703, pkt 48).
- 50 Z powyższego wynika, że, jak wskazano w pkt 46 niniejszego wyroku, wymogu przejrzystości warunków umownych wynikającego z art. 4 ust. 2 i z art. 5 dyrektywy 93/13 nie można zawężyć do zrozumiałości tych warunków pod względem formalnym i gramatycznym. Ponieważ ustanowiony we wspomnianej dyrektywie system ochrony opiera się na założeniu, że konsument jest stroną słabszą niż przedsiębiorca między innymi ze względu na stopień poinformowania, omawiany wymóg wyrażania warunków umownych prostym i zrozumiałym językiem, a więc wymóg przejrzystości ustanowiony w owej dyrektywie, musi podlegać wykładni rozszerzającej (wyroki: z dnia 30 kwietnia 2014 r., Kásler i Káslerné Rábai, C-26/13, EU:C:2014:282, pkt 71, 72; a także z dnia 20 września 2017 r., Andriuc i in., C-186/16, EU:C:2017:703, pkt 44).
- 51 Co się tyczy warunku przewidującego w ramach umowy o kredyt hipoteczny wynagrodzenie z tytułu tego kredytu z odsetkami obliczonymi na podstawie zmiennej stopy – wymóg ten należy zatem rozumieć w ten sposób, że powinien być rozumiany jako nakazujący nie tylko, by dany warunek był zrozumiały dla konsumenta pod względem formalnym i gramatycznym, ale także by właściwie poinformowany oraz dostatecznie uważny i rozsądny przeciętny konsument był w stanie zrozumieć konkretne działanie metody obliczania tej stopy procentowej i oszacować tym samym w oparciu o jednoznaczne i zrozumiałe kryteria potencjalnie istotne konsekwencje ekonomiczne takiego warunku dla swoich zobowiązań finansowych (zob. podobnie i analogicznie wyroki: z dnia 30 kwietnia 2014 r., Kásler i Káslerné Rábai, C-26/13, EU:C:2014:282, pkt 75; a także z dnia 20 września 2017 r., Andriuc i in., C-186/16, EU:C:2017:703, pkt 51).
- 52 Ponieważ właściwość Trybunału obejmuje jedynie wykładnię przepisów prawa Unii, w niniejszym wypadku dyrektywy 93/13 (zob. podobnie wyrok z dnia 21 marca 2013 r., RWE Vertrieb, C-92/11, EU:C:2013:180, pkt 48 i przytoczone tam orzecznictwo), do sądu odsyłającego należy dokonanie niezbędnych ustaleń w tej kwestii, w świetle wszystkich istotnych okoliczności faktycznych, do których zaliczają się formy reklamy i informacji stosowane przez kredytodawcę w procesie negocjacji umowy kredytu (wyroki: z dnia 30 kwietnia 2014 r., Kásler i Káslerné Rábai, C-26/13, EU:C:2014:282, pkt 74; z dnia 26 lutego 2015 r., Matei, C-143/13, EU:C:2015:127, pkt 75; a także z dnia 20 września 2017 r., Andriuc i in., C-186/16, EU:C:2017:703, pkt 46). Ściślej rzecz ujmując – do sądu krajowego należy ustalenie, z uwzględnieniem ogółu okoliczności zawarcia umowy, czy w rozpatrywanej sprawie konsumentowi podano wszystkie informacje mogące mieć wpływ na zakres jego obowiązków i pozwalające mu ocenić między innymi całkowity koszt kredytu. Decydującą rolę w ramach tej oceny odgrywają, po pierwsze, kwestia, czy warunki umowne zostały wyrażone prostym i zrozumiałym językiem, w taki sposób, by przeciętny konsument, taki jak opisany w pkt 51 niniejszego wyroku, był

w stanie w stanie oszacować taki koszt, i po drugie, okoliczność związana z brakiem wskazania w umowie kredytu informacji uważanych w świetle charakteru towarów i usług będących przedmiotem tej umowy za istotne (wyrok z dnia 20 września 2017 r., *Andriciuc i in.*, C-186/16, EU:C:2017:703, pkt 47 i przytoczone tam orzecznictwo).

- 53 Co się tyczy warunku takiego jak ten, o którym mowa w pkt 51 niniejszego wyroku, zawierającego odniesienie do zmiennego oprocentowania, którego dokładna wartość nie może zostać określona w umowie o kredyt na cały okres obowiązywania tej umowy, należy stwierdzić – jak zauważył rzecznik generalny w pkt 122 i 123 opinii – że dla celów tego badania istotna jest okoliczność, iż główne elementy dotyczące obliczania wskaźnika IRPH hiszpańskich kas oszczędnościowych były łatwo dostępne dla każdej osoby zamierzającej zawrzeć umowę o kredyt hipoteczny, ponieważ elementy te widniały w okólniku 8/1990 publikowanym w *Boletín Oficial del Estado*. Okoliczność ta mogła bowiem umożliwić dostatecznie uważnemu i rozsądnemu konsumentowi zrozumienie, że wskaźnik ten jest obliczany na podstawie średniej ze stóp procentowych dla kredytów hipotecznych na okres dłuższy niż trzy lata na zakup lokalu mieszkalnego i obejmuje średnią marż i kosztów stosowanych przez te instytucje oraz że w danej umowie kredytu hipotecznego wspomniany wskaźnik był zaokrąglany w górę do jednej czwartej punktu procentowego i powiększony jeszcze o marżę w wysokości 0,25%.
- 54 Dla oceny przejrzystości spornego warunku umowy ma również znaczenie okoliczność, że zgodnie z uregulowaniami krajowymi obowiązującymi w dniu zawarcia umowy będącej przedmiotem postępowania głównego instytucje kredytowe były zobowiązane powiadomić konsumentów o zmianach wskaźnika IRPH hiszpańskich kas oszczędnościowych w ciągu dwóch lat kalendarzowych poprzedzających zawarcie umów kredytu oraz o jego ostatniej dostępnej wartości. Takie informacje mogą również dać konsumentowi obiektywną wskazówkę co do konsekwencji gospodarczych wynikających z zastosowania takiego wskaźnika i stanowią użyteczny punkt odniesienia między obliczaniem zmiennej stopy procentowej w oparciu o wskaźnik IRPH hiszpańskich kas oszczędnościowych a innymi wzorami obliczania stóp procentowych.
- 55 Sąd odsyłający powinien zatem zbadać, czy w ramach zawarcia umowy będącej przedmiotem postępowania głównego Bankia rzeczywiście wypełniła wszystkie obowiązki informacyjne przewidziane w uregulowaniach krajowych.
- 56 W świetle powyższych rozważań na pytanie drugie lit. b) i c) należy odpowiedzieć, że dyrektywę 93/13, a w szczególności jej art. 4 ust. 2 i art. 5, należy interpretować w ten sposób, że w celu spełnienia wymogu przejrzystości warunku umownego ustalającego zmienną stopę procentową w ramach umowy o kredyt hipoteczny warunek ten powinien nie tylko być zrozumiały pod względem formalnym i gramatycznym, ale również umożliwiać, by właściwie poinformowany oraz dostatecznie uważny i rozsądny przeciętny konsument był w stanie zrozumieć konkretne działanie metody obliczania tej stopy procentowej i oszacować tym samym w oparciu o jednoznaczne i zrozumiałe kryteria potencjalnie istotne konsekwencje ekonomiczne takiego warunku dla swoich zobowiązań finansowych. Na elementy szczególnie istotne dla oceny, jakiej powinien dokonać sąd krajowy w tym względzie, składają się z jednej strony okoliczność, czy ze względu na publikację sposobu obliczania wspomnianej stopy procentowej główne elementy dotyczące obliczania tej stopy są łatwo dostępne dla każdej osoby zamierzającej zawrzeć umowę o kredyt hipoteczny, oraz z drugiej strony dostarczenie informacji na temat zmian w przeszłości tego wskaźnika, na podstawie którego obliczana jest ta stopa procentowa.

W przedmiocie pytania trzeciego

- 57 Poprzez pytanie trzecie sąd odsyłający dąży w istocie do ustalenia, czy art. 6 ust. 1 i art. 7 ust. 1 dyrektywy 93/13 należy interpretować w ten sposób, że stoją one na przeszkodzie temu, by w przypadku nieważności nieuczciwego warunku umownego określającego wskaźnik referencyjny dla

obliczania zmiennych odsetek od kredytu i w braku odmiennego porozumienia między stronami sąd krajowy zastąpił ten wskaźnik wskaźnikiem przewidzianym prawem lub zobowiązał kredytobiorcę do zwrotu pożyczonego kapitału w terminach przewidzianych w tej umowie bez zapłaty odsetek.

- 58 Należy przede wszystkim przypomnieć, że zgodnie z art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13 sąd odsyłający jest zobowiązany do zaniechania stosowania nieuczciwych warunków umownych, aby w braku sprzeciwu konsumenta nie wywierały one wiążących wobec niego skutków (zob. podobnie wyroki: z dnia 4 czerwca 2009 r., Pannon GSM, C-243/08, EU:C:2009:350, pkt 35; z dnia 14 czerwca 2012 r., Banco Español de Crédito, C-618/10, EU:C:2012:349, pkt 65; z dnia 26 marca 2019 r., Abanca Corporación Bancaria i Bankia, C-70/17 i C-179/17, EU:C:2019:250, pkt 52).
- 59 Następnie zgodnie z orzecznictwem Trybunału w przypadku stwierdzenia przez sąd krajowy nieważności nieuczciwego warunku umowy zawartej między przedsiębiorcą a konsumentem art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13 należy interpretować w taki sposób, że niezgodny z tym artykułem jest przepis prawa krajowego dający sądowi krajowemu możliwość uzupełnienia tej umowy poprzez zmianę treści owego warunku (wyroki: z dnia 14 czerwca 2012 r., Banco Espanol de Crédito, C-618/10, EU:C:2012:349, pkt 73; z dnia 30 kwietnia 2014 r., Kásler i Káslerné Rábai, C-26/13, EU:C:2014:282, pkt 77; a także z dnia 26 marca 2019 r., Abanca Corporación Bancaria i Bankia, C-70/17 i C-179/17, EU:C:2019:250, pkt 53).
- 60 Gdyby bowiem sąd krajowy mógł zmieniać treść nieuczciwych warunków zawartych w takich umowach, to takie uprawnienie mogłoby zagrażać realizacji długoterminowego celu ustanowionego w art. 7 dyrektywy 93/13. Uprawnienie to przyczyniałoby się bowiem do wyeliminowania zniechęcającego skutku wywieranego na przedsiębiorców poprzez sam brak stosowania takich nieuczciwych warunków wobec konsumentów, ponieważ nadal byłiby oni skłonni do stosowania rzeczonych warunków, wiedząc, że nawet gdyby miały one być unieważnione, to jednak umowa mogłaby zostać uzupełniona w niezbędnym zakresie przez sąd krajowy, tak aby zagwarantować w ten sposób interes rzeczonych przedsiębiorców (wyroki: z dnia 14 czerwca 2012 r., Banco Español de Crédito, C-618/10, EU:C:2012:349, pkt 69; z dnia 30 kwietnia 2014 r., Kásler i Káslerné Rábai, C-26/13, EU:C:2014:282, pkt 79; z dnia 26 marca 2019 r., Abanca Corporación Bancaria i Bankia, C-70/17 i C-179/17, EU:C:2019:250, pkt 54).
- 61 Jednakże Trybunał orzekł już, że w sytuacji, w której umowa zawarta między przedsiębiorcą a konsumentem nie może dalej obowiązywać po usunięciu nieuczciwego warunku, art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13 nie stoi na przeszkodzie temu, by sąd krajowy w zastosowaniu zasad rządzących prawem zobowiązań usunął nieuczciwy warunek poprzez zastąpienie go przepisem prawa krajowego o charakterze dyspozytywnym w sytuacjach, w których unieważnienie nieuczciwego warunku zobowiązywałoby sąd do stwierdzenia nieważności danej umowy w całości, narażając przez to konsumenta na szczególnie niekorzystne konsekwencje i w ten sposób go penalizując (zob. podobnie wyroki: z dnia 30 kwietnia 2014 r., Kásler i Káslerné Rábai, C-26/13, EU:C:2014:282, pkt 80–84; z dnia 26 marca 2019 r., Abanca Corporación Bancaria i Bankia, C-70/17 i C-179/17, EU:C:2019:250, pkt 56, 64; a także z dnia 3 października 2019 r., Dziubak, C-260/18, EU:C:2019:819, pkt 48).
- 62 W tym względzie Trybunał stwierdził, że takie zastąpienie jest w pełni uzasadnione w świetle celu dyrektywy 93/13. Jest ono bowiem zgodne z celem art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13, ponieważ przepis ten zmierza do zastąpienia ustanowionej w umowie równowagi formalnej między prawami i obowiązkami stron równowagą rzeczywistą, pozwalającą na przywrócenie równości tych stron bez konieczności unieważnienia wszystkich umów zawierających nieuczciwe warunki (zob. wyroki: 30 kwietnia 2014 r., Kásler i Káslerné Rábai, C-26/13, EU:C:2014:282, pkt 81, 82 i przytoczone tam orzecznictwo; z dnia 26 marca 2019 r.; Abanca Corporación Bancaria i Bankia, C-70/17 i C-179/17, EU:C:2019:250, pkt 57).
- 63 Natomiast gdyby w sytuacji takiej jak ta opisana w pkt 61 niniejszego wyroku zastąpienie nieuczciwego warunku przepisem prawa krajowego o charakterze dyspozytywnym nie było dopuszczalne, co zobowiązywałoby sąd do unieważnienia danej umowy w całości, konsument mógłby zostać narażony

na szczególnie niekorzystne konsekwencje, skutkiem czego osiągnięcie skutku odstraszającego wynikającego z unieważnienia umowy byłoby zagrożone. W przypadku umowy kredytu takie unieważnienie pociąga bowiem za sobą co do zasady takie same następstwa jak postawienie pozostałej do spłaty kwoty kredytu w stan natychmiastowej wymagalności, co może przekraczać możliwości finansowe konsumenta i z tego względu penalizuje raczej tego ostatniego niż kredytodawcę, który nie zostanie przez to zniechęcony do wprowadzania takich warunków w proponowanych przez siebie umowach (zob. podobnie wyroki: z dnia 30 kwietnia 2014 r., Kásler i Káslerné Rábai, C-26/13, EU:C:2014:282, pkt 83, 84; a także z dnia 26 marca 2019 r., Abanca Corporación Bancaria i Bankia, C-70/17 i C-179/17, EU:C:2019:250, pkt 58).

- 64 Należy zatem stwierdzić, że w sytuacji, w której umowa o kredyt hipoteczny zawarta między przedsiębiorcą a konsumentem nie może dalej obowiązywać po usunięciu nieuczciwego warunku odnoszącego się do przewidzianego prawem wskaźnika dla obliczania zmiennej stopy procentowej mającej zastosowanie do kredytu, art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13 nie można interpretować w ten sposób, iż sprzeciwia się on temu, aby sąd krajowy, w celu uniknięcia unieważnienia tej umowy, zastąpił ten warunek umowny przewidzianym w prawie krajowym wskaźnikiem o charakterze dyspozytywnym, w sytuacji gdy stwierdzenie nieważności umowy narażałoby konsumenta na szczególnie niekorzystne konsekwencje (zob. analogicznie wyrok z dnia 26 marca 2019 r., Abanca Corporación Bancaria i Bankia, C-70/17 i C-179/17, EU:C:2019:250, pkt 59).
- 65 W niniejszej sprawie sporny warunek umowy przewiduje, że zmienna stopa procentowa jest obliczana na podstawie wskaźnika IRPH hiszpańskich kas oszczędnościowych. Jednakże z akt sprawy, którymi dysponuje Trybunał, wynika, że ten określony w okólniku 8/1990 przewidziany prawem wskaźnik został zamieniony na podstawie piętnastego przepisu dodatkowego ustawy 14/2013 z dnia 27 września 2013 r. na wskaźnik zastępczy, który rząd hiszpański kwalifikuje jako wskaźnik „o charakterze dyspozytywnym”. Z zastrzeżeniem zweryfikowania tego przez sąd odsyłający ten dodatkowy przepis przewiduje bowiem zastosowanie owego wskaźnika zastępczego w braku odmiennych ustaleń pomiędzy stronami umowy.
- 66 W tym kontekście sąd odsyłający, gdyby stwierdził, po pierwsze, nieuczciwy charakter spornego warunku umowy, po drugie, że będąca przedmiotem postępowania głównego umowa o kredyt hipoteczny nie może dalej obowiązywać bez tego warunku, a po trzecie, iż unieważnienie tej umowy naraziłoby powoda w postępowaniu głównym na szczególnie niekorzystne konsekwencje, mógłby zastąpić wspomniany warunek wskaźnikiem zastępczym, o którym mowa w ustawie 14/2013 z dnia 27 września 2013 r., pod warunkiem że można uznać, iż ów wskaźnik ma charakter dyspozytywny w świetle prawa krajowego.
- 67 Na pytanie trzecie należy zatem odpowiedzieć, że art. 6 ust. 1 i art. 7 ust. 1 dyrektywy 93/13 należy interpretować w ten sposób, iż nie stoją one na przeszkodzie temu, by w przypadku stwierdzenia nieważności nieuczciwego warunku umownego określającego wskaźnik referencyjny dla obliczania zmiennych odsetek od kredytu sąd krajowy zastąpił ten wskaźnik przewidzianym prawem wskaźnikiem mającym zastosowanie w braku odmiennego porozumienia między stronami umowy, pod warunkiem że umowa o dany kredyt hipoteczny nie może dalej obowiązywać w przypadku usunięcia rzeczzonego nieuczciwego warunku, a unieważnienie całej umowy naraziłoby konsumenta na szczególnie niekorzystne konsekwencje.

W przedmiocie żądania ograniczenia w czasie skutków niniejszego wyroku

- 68 Ponieważ trzecie pytanie prejudycjalne zostało sformułowane na wypadek stwierdzenia „nieważności wskaźnika IRPH hiszpańskich kas oszczędnościowych”, rząd hiszpański w swoich pisemnych i ustnych uwagach przedstawionych Trybunałowi zwrócił się do Trybunału o ograniczenie skutków wyroku

w czasie. Należy wyjaśnić, że żądanie rządu hiszpańskiego opiera się na założeniu, że w przypadku stwierdzenia nieważności warunku umownego takiego jak sporny warunek umowa kredytowa obowiązywałaby bez płacenia odsetek.

- 69 Jak przypomniano w pkt 52 niniejszego wyroku, właściwość Trybunału obejmuje jedynie wykładnię przepisów prawa Unii, w niniejszej sprawie dyrektywy 93/13.
- 70 Tymczasem z odpowiedzi na trzecie pytanie prejudycjalne wynika, że w przypadku stwierdzenia nieważności warunku takiego jak sporny warunek umowy sąd krajowy jest uprawniony, w okolicznościach przypomnianych w pkt 67 niniejszego wyroku, do zastąpienia wskaźnika przyjętego w spornym warunku przewidzianym prawem wskaźnikiem mającym zastosowanie w braku odmiennego porozumienia między stronami umowy.
- 71 W tych okolicznościach konsekwencje finansowe ewentualnej nieważności takiego warunku dla instytucji bankowych rozpatrywanych indywidualnie i dla systemu bankowego rozpatrywanego jako całość nie mogą zostać określone jedynie na podstawie wykładni prawa Unii dokonanej przez Trybunał w ramach niniejszej sprawy (zob. analogicznie wyrok z dnia 21 marca 2013 r., RWE Vertrieb, C-92/11, EU:C:2013:180, pkt 60, 61).
- 72 Z powyższego wynika, że nie ma podstaw do ograniczenia skutków niniejszego wyroku w czasie.

W przedmiocie kosztów

- 73 Dla stron w postępowaniu głównym niniejsze postępowanie ma charakter incydentalny, dotyczy bowiem kwestii podniesionej przed sądem odsyłającym, do niego zatem należy rozstrzygnięcie o kosztach. Koszty poniesione w związku z przedstawieniem uwag Trybunałowi, inne niż koszty stron w postępowaniu głównym, nie podlegają zwrotowi.

Z powyższych względów Trybunał (wielka izba) orzeka, co następuje:

- 1) **Artykuł 1 ust. 2 dyrektywy Rady 93/13/EWG z dnia 5 kwietnia 1993 r. w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich należy interpretować w ten sposób, że warunek umowy o kredyt hipoteczny zawartej między konsumentem a przedsiębiorcą, przewidujący, że stopa procentowa mająca zastosowanie do kredytu jest oparta na jednym z oficjalnych i przewidzianych w uregulowaniach krajowych wskaźników referencyjnych, jakie mogą być stosowane przez instytucje kredytowe do kredytów hipotecznych, wchodzi w zakres stosowania tej dyrektywy, jeżeli uregulowania te nie przewidują ani obowiązkowego stosowania owego wskaźnika niezależnie od wyboru dokonanego przez te strony, ani jego uzasadnionego dyspozytywnym charakterem stosowania w braku odmiennych ustaleń między tymi samymi stronami.**
- 2) **Dyrektywę 93/13, a w szczególności jej art. 4 ust. 2 i art. 8, należy interpretować w ten sposób, że sąd państwa członkowskiego jest zobowiązany do zbadania, czy warunek umowy dotyczący głównego przedmiotu umowy jest wyrażony w sposób prosty i zrozumiały, i to niezależnie od kwestii transpozycji art. 4 ust. 2 tej dyrektywy do porządku prawnego tego państwa członkowskiego.**
- 3) **Dyrektywę 93/13, a w szczególności jej art. 4 ust. 2 i art. 5, należy interpretować w ten sposób, że w celu spełnienia wymogu przejrzystości warunku umownego ustalającego zmienną stopę procentową w ramach umowy o kredyt hipoteczny warunek ten powinien nie tylko być zrozumiały pod względem formalnym i gramatycznym, ale również umożliwiać, by właściwie poinformowany oraz dostatecznie uważny i rozsądny przeciętny konsument był w stanie zrozumieć konkretne działanie metody obliczania tej stopy procentowej i oszacować tym**

samym w oparciu o jednoznaczne i zrozumiałe kryteria potencjalnie istotne konsekwencje gospodarcze takiego warunku dla swoich zobowiązań finansowych. Na elementy szczególnie istotne dla oceny, jakiej powinien dokonać sąd krajowy w tym względzie, składają się z jednej strony okoliczność, czy ze względu na publikację sposobu obliczania wspomnianej stopy procentowej główne elementy dotyczące obliczania tej stopy są łatwo dostępne dla każdej osoby zamierzającej zawrzeć umowę o kredyt hipoteczny, oraz z drugiej strony dostarczenie informacji na temat zmian w przeszłości wskaźnika, na podstawie którego obliczana jest ta stopa procentowa.

- 4) Artykuł 6 ust. 1 i art. 7 ust. 1 dyrektywy 93/13 należy interpretować w ten sposób, że nie stoją one na przeszkodzie temu, by w przypadku stwierdzenia nieważności nieuczciwego warunku umownego określającego wskaźnik referencyjny dla obliczania zmiennych odsetek od kredytu sąd krajowy zastąpił ten wskaźnik przewidzianym prawem wskaźnikiem mającym zastosowanie w braku odmiennego porozumienia między stronami umowy, pod warunkiem że umowa o dany kredyt hipoteczny nie może dalej obowiązywać w przypadku usunięcia rzeczonoego nieuczciwego warunku, a unieważnienie całej umowy naraziłoby konsumenta na szczególnie niekorzystne konsekwencje.

Podpisy